

HAMERLI PETRA

történész, PhD

historian, PhD

email: hamerli.petra@gmail.com

A LESZERELÉS KÉRDÉSE A NEMZETI FASISZTA PÁRT POLITIKÁJÁBAN¹

*THE QUESTION OF DISARMAMENT IN THE POLICY OF THE
NATIONAL FASCIST PARTY*

ABSTRACT

As a result of the experience of the Great War (1914–1918), the disarmament, firstly conceptualized in the Fourteen Points of American President Thomas Woodrow Wilson, has become a crucial problem of international affairs in the Interwar Period. Italy's attitude toward it was ambivalent: on one hand, Italy wanted to demonstrate its promptness of cooperation with France, United Kingdom and United States of America, but on the other hand, the National Fascist Party's hegemonic ambitions did not match with the conception of disarmament. The London Naval Conference (1930) can be considered as the culmination of the conflict on the question of the maximum size of the naval forces between Italy and France, as French politicians urged the changing of the parity declared by the Washington Naval Treaty (1922). The question of Italian–French parity was negotiated at the Geneva Disarmament Conference (1932) as well, but the parties could not find any solution. In London and in Geneva Dino Grandi, Italian Minister of Foreign Affairs, represented Italy and did his best to find a compromise in the question, but his efforts caused some disagreements with Benito Mussolini, Head of Government, showing the contradictions of the Fascist policy.

Kulcsszavak: fasiszta diplomácia, londoni leszerelési konferencia (1930), genfi leszerelési konferencia (1932), paritás, Dino Grandi

Keywords: Fascist diplomacy, London Naval Conference (1930), Geneva Disarmament Conference (1932), parity, Dino Grandi

1. A leszerelés kérdésének megfogalmazódása

Az első világháború (1914–1918), amelyre többek között az olaszok is Nagy Háborúként hivatkoznak, rengeteg áldozattal járt a hadviselő felek számára. Katonák milliói veszítették életüket a fronton, az életben maradtak közül pedig sokan hadi-

rokkantként tértek haza, ahol súlyos gazdasági nehézségekkel, elszegényedéssel, társadalmi elégedetlenséggel és mélyreható változásokkal kellett szembesülniük.

A válságos körülményeket érzékelő politikusok egy része úgy vélte, hogy a jövőben ehhez hasonló helyzeteket csupán a háborúk elkerülésével lehetne elkerülni. E politikusok legismertebb képviselője Thomas Woodrow Wilson, az 1917-ben az antant oldalán hadba lépett Amerikai Egyesült Államok elnöke volt, aki 1918 januárjában 14 pontban foglalta össze, hogy véleménye szerint milyen intézkedések tennék lehetővé a tartós és igazságos békét Európa államai között.² E híres dokumentum – amelyet a nemzetközi kapcsolatok elméleteivel foglalkozó kutatók az idealizmus alapjaként tekintenek – a nyílt diplomáciát, a hajózás szabadságát, egyenlő kereskedelmi feltételeket és a nemzeti önrendelkezés jogát hirdette, valamint egyes államokra nézve konkrétabb javaslatokat is tartalmazott. A jövőben esetlegesen felmerülő konfliktusok tárgyalásos úton történő megoldása érdekében egy erre specializálódó szervezet, a Nemzetek Szövetsége – közismertebb nevén Népszövetség – felállítását sürgette.³

Szempontunkból Wilson javaslatai közül a legjelentősebb a IV. pont, amely így szól: „megfelelő biztosítékok nyújtása és elfogadása arra, hogy a nemzeti fegyverkezéseket a belső biztonsággal összefüggő legalacsonyabb szintre csökkentsék”,⁴ vagyis végeredményben a nemzetközi leszerelés gondolatát fogalmazza meg. Wilson elgondolása értelmében Európa államait demokratikus módon kellene átalakítani, mert az ilyen országok között minden konfliktus megoldható diplomáciai, tárgyalásos úton, aminek köszönhetően a jövőben el lehet kerülni a háborúkat, ha pedig nincs háború, akkor fegyverzetre sincs szükség.⁵ Ily módon az érintett államok mindegyike garanciát tudna vállalni arra nézve, hogy katonai arsenálját olyan mértékben lecsökkenti, hogy az a belső biztonság fenntartásához minimális mértékben elegendő legyen.

Ennek szellemében a két világháború közötti időszakban több kísérlet is történt a leszerelés gyakorlati megvalósítására. Az Nagy Háborúból győztesen kikerülő öt győztes állam képviselői – Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Japán, Franciaország és Olaszország – 1922. február 6-án aláírták a washingtoni flottaszerződést, amely a nevezett országok flottáinak tonnatartalmát – az előbbi sorrendjüket alapul véve – 5:5:3:1,75:1,75 arányban állapította meg.⁶ Eszerint Franciaország és Olaszország egyenlő nagyságú flottát tarthatott fenn, vagyis esetükben a paritás elve érvényesült, ami a későbbiekben jelentős vitákat eredményezett a két állam vezetői között. Az olasz–francia konfliktus az 1930-as londoni leszerelési konferencián tetőzött, és két évvel később a genfi leszerelési konferencián is folytatódott.

Tanulmányomban ez utóbbi eseményre, szűkebben Olaszország és a fasiszta vezetők ottani szerepvállalására koncentrálok, elsősorban levéltári dokumentumokat, forráskiadványokat és az Olaszországot a londoni és a genfi leszerelési konferenciákon képviselő Dino Grandi külügyminiszter (1929–1932) beszédeit alapul véve.

2. A fasizmus főbb külpolitikai célkitűzései

1922. október 31-én Olaszország történetében új fejezet kezdődött: ezen a napon iktatták hivatalába Benito Mussolinit, akit III. Viktor Emánuel király (1900–1946) miniszterelnökké nevezett ki. Az újdonsült kormányfő, aki az egy évvel korábban megalakult Nemzeti Fasiszta Párt vezetője volt, merőben át kívánta alakítani Olaszország politikai berendezkedését és annak minden szegmensét. Rendszerének stabilizálása után, nagyjából 1925-től⁷ kezdődően hangsúlyos szerepet kapott elgondolásában a külügyminisztérium „fasizálása”, amely az intézményes keretek átformálásán túl a „fasiszta külpolitika” irányvonalának meghatározását is jelentette.

Beszélhetünk-e valójában „fasiszta külpolitikáról”? Amint azt egy korábbi tanulmányomban⁸ összefoglaltam, a fasizmus hatalomra kerülését megelőző és az azt követő külpolitikai célkitűzések lényegében megegyeztek. Mussolini miniszterelnöki kinevezésének idején az Olasz Külügyminisztérium Salvatore Contarini külügyi főtiszt (1891–1925) irányítása alatt állt, aki egyfelől Olaszország nemzetközi pozíciójának megerősítésére, másfelől pedig a környező államokkal való jó viszony megteremtésére törekedett.⁹ Contarini úgy vélte, hogy Olaszország pozíciójának kedvezőbbé tétele a Mediterráneum keleti része, az Adria és a Kelet-Afrika felé történő terjeszkedés útján lehetséges.¹⁰ Ez az elgondolás az egységes Olasz Királyság létrejöttét (1861) után megfogalmazódó célok körébe illeszkedett, mivel már ennek az időszaknak a kormányai is úgy tartották, hogy Olaszország az afrikai gyarmatosítás révén tehet szert nagyhatalmi pozícióra. Az elgondolást jól példázza Eritrea olasz gyarmattá nyilvánítása (1890), az Etiópia elfoglalására irányuló kísérlet (1895), vagy Líbia gyarmatosítása (1912).¹¹

Mussolini külpolitikai céljai alapvetően nem különböztek a fentiekől: kormányfőségének kezdeti időszakában elsősorban arra törekedett, hogy kedvező képet alakítson ki a fasiszta berendezkedésről Európa más államaiban. Különösen fontos volt számára az Angliával való jó viszony megalapozása, mivel a szigetország ellensúlyozhatta Franciaország közép-európai terjeszkedését, ami Olaszország érdekeivel ellentétben állt. Mindazonáltal Mussolini koncepciójában már ekkor is helyet kapott a versailles-i békerendszer felülvizsgálatának gondolata, amiről úgy vélekedett, hogy a revízió egész Európa érdekét szolgálná.¹² Később Mussolini célja – Renzo De Felice olasz történész megfogalmazásával élve – a *sicurezza* (biztonság) és az *espansione* (expanzió) lett. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az olasz kormányfő hosszú távú elképzelését tekintve afrikai gyarmatok megszerzése révén kívánt terjeszkedni a Mediterráneum térségében, amihez első lépésként a Duna-menti és a balkáni régió befolyás alá vonását tartotta szükségesnek, hogy ily módon biztosítsa hátországát a gyarmatosító politikához.¹³

Ezeket a célkitűzéseket szem előtt tartva elmondható, hogy a fasizmus előtti és az az alatti külpolitikai célkitűzések lényegében azonosak voltak, így ezen a területen folytonosság tapasztalható. Ennek következtében nem beszélhetünk „fasiszta

külpolitikáról”, még akkor sem, ha némely esetben, különösen az Etiópia elleni háború (1935–1936) idején és az azt követő években a fasiszták elődeiknél jóval agresszívabb térnyerési politikát folytattak.

A fent vázolt hegemon törekvésekből logikusan következik, hogy a „fasiszta külpolitikai célokat” összegző Mussolininak nem állt érdekében a leszerelés támogatása, mivel megfelelő haderő nélkül a területszerzésre irányuló törekvések megvalósítása lehetetlenné válik. A vizsgált leszerelési konferenciák idején Olaszország külügyminisztere Dino Grandi volt, aki Mussolinival ellentétben úgy vélekedett, hogy az ország nemzetközi tekintélye nem annyira a területszerzés, mint inkább a többi nagyhatalommal való együttműködés révén növelhető, így Grandi támogatta az erre irányuló törekvéseket, így a leszerelést is.

3. A londoni leszerelési konferencia

Noha a washingtoni flottaszerződés támpontot kínált a győztes hatalmaknak a leszereléshez, az 1920-as évek végén felmerült az abban foglaltak felülvizsgálatának gondolata. Az ennek megvitatására irányuló konferenciát – az Amerikai Egyesült Államok kormányával való előzetes egyeztetést követően – Arthur Henderson brit külügyi államtitkár kezdeményezte, aki 1929 őszén jegyzéket intézett az olasz, a francia és a japán kormányokhoz, amelyben meghívta őket az eseményre.¹⁴

A leszerelési konferenciára Londonban került sor 1930. január 21.–április 22. között. Célja a flottára vonatkozó, 1922-ben elfogadott szabályozások újratárgyalása volt, és a szervezők azt tervezték, hogy a londoni tárgyalássorozatot a jövőben újabb, más fegyvernemekre is kiterjedő tanácskozások követik majd. Mint láthatuk, a washingtoni megállapodás szerint Olaszország és Franciaország a paritás jegyében egyforma nagyságú flottát tarthatott fenn, és az olasz kormány azzal a kikötéssel fogadta el az 1930 januárjára szóló meghívást, hogy ez nem képezheti vita tárgyát.¹⁵ Henderson jegyzékének megérkezése után nem volt egyértelmű, hogy az olaszok részt fognak-e venni a konferencián: míg Dino Grandi külügyminiszter azon az állásponton volt, hogy Olaszország mindenképpen képviseltesse magát az eseményen és működjön együtt a többi érintett állammal, addig Mussolini nem támogatta a tárgyaláson való olasz részvételt. Néhány évvel korábban, 1927-ben Mussolini vissza is utasított egy hasonló invitálást, amely a Genfben megrendezésre kerülő leszerelési konferenciára szólt – és amelyen egyébként Franciaország sem képviseltette magát –, Grandi azonban úgy vélte, hogy amennyiben Olaszország ezúttal sem delegálna képviselőt a megbeszélésre, úgy könnyen elszigetelődhetne a nemzetközi politikában.¹⁶

Grandi politikájának egyik legfontosabb pontja éppen az elszigetelődés elkerülése volt, ezért támogatott minden olyan célkitűzést, amitől az európai államok együttműködésének szorosabbá tételét lehetett remélni. Ennek megfelelően a leszereléshez is támogatóan viszonyult, mert úgy vélte, hogy ha ebben a kérdésben sikerülne konszenzusra jutni, akkor egyéb kérdésekben – például a Versailles-i

békerendszer felülvizsgálatát illetően – is könnyebben meg tudnának állapodni egymással az érintett országok. A leszerelés ráadásul olyan praktikus eredményeket is hozott volna, hogy annak bekövetkezése esetén az olasz kormánynak nem kellett volna hatalmas kiadásokat fordítani a hadsereg fejlesztésére, ami segítette volna Olaszországot abban, hogy kilábaljon az 1929–1933-ig tartó gazdasági világválság okozta nehézségekből. Ezen túlmenően az államok általános lefegyverzése tovább növelte volna a fasizmus tekintélyét a békepárti olasz társadalom előtt, nemzetközi szinten pedig előmozdította volna az angol–olasz kapcsolatok megerősödését, amit Grandi prioritásként kezelt.¹⁷ Ezek az érvek Mussolinit is meggyőzték, így Grandi végül engedélyt kapott, hogy elutazzon a londoni leszerelési konferenciára és részt vegyen a tárgyalásokon.

A londoni leszerelési konferencia legnagyobb kihívása Olaszország szempontjából a Franciaországgal való paritás megőrzése volt, miután a francia kormány időközben külön tárgyalásokat folytatott az angolokkal és az amerikaiakkal, amelyek részben a leszerelést és a flottakérdést is érintették. 1928 tavaszán Frank B. Kellogg amerikai külügyi államtitkár felvetette egy olyan megállapodás megkötésének szükségességét, amelynek értelmében az ahhoz csatlakozó államok lemondanak a háborúról, mint a nemzetközi konfliktusok megoldásának eszközéről. A tervvel Aristide Briand francia külügyminiszter is egyetértett, így a két politikus közösen kezdeményezett tárgyalást az elgondolásról, és 1928. augusztus 27-én sor került a Kellogg–Briand paktum aláírására, amelyhez 1929 végéig 54 állam csatlakozott.¹⁸ Időközben a francia kormány a britekkel is megbeszéléseket folytatott, amelyek eredményeképp megegyezés született közöttük a flottakérdésről, ám ezt az amerikai és az olasz vezetők egyaránt elfogadhatatlannak tartották.¹⁹ Ennek következtében először az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok között kezdődtek tárgyalások a flottát érintő rendelkezésekről (1929. június), amelyek sikerrel zárultak: a Herbert Hoover és Ramsay MacDonald névvel fémjelzett egyezmény véglegesen elismerte a brit–amerikai paritást, amelyet 1922-ben, Washingtonban a brit kormány eredetileg nehezményezett.²⁰ Ezután került sor az említett októberi meghívásra, amelynek célja az volt, hogy a flottakérdésben érdekelt öt nagyhatalom együttesen is megegyezésre jusson.

A Kellogg–Briand paktumot Olaszország is aláírta, és a benne foglaltaknak megfelelően az olasz kormány törekedett arra, hogy a leszerelést érintő passzushoz igazodva megegyezésre jusson Franciaországgal a flottakérdést illetően, így amikor Henderson meghívása megérkezett Rómába, éppen folytak az olasz–francia tárgyalások. Mint Grandi 1929. október 8-án feljegyezte a naplójában, a flottaegyezményről folyó előzetes megbeszélések az olaszok szempontjából aggasztóan alakultak, mivel az idő előrehaladtával egyre bizonyosabbá vált, hogy olasz–francia vonatkozásban nem fogják alkalmazni a paritás elvét. MacDonald mind jobban hajlott arra, hogy elismerje Franciaország fölényét Olaszország felett, és Grandi úgy látta, hogy erről lassacskán az amerikai vezetést is sikerül meggyőznie.²¹ E fejleményekért Grandi elsősorban ideológiai okot sejtett, vagyis azt, hogy az ang-

liai Munkáspárt – amelynek MacDonald az egyik vezetője volt – idealista módon közelít a flottakérdéshez.²² Ezzel Grandi arra utalt, hogy ő maga nem bízott meg a franciákban: azt gondolta róluk, hogy az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok előtt a francia kormány ugyan úgy tett, mintha szívügye lenne a leszerelés és meg akarna egyezni Olaszországgal,²³ valójában azonban – ahogyan arra Grandi emlékezett – a francia politika meglehetősen ambivalens volt. Franciaországot egyfelől kötelezte a Népszövetség alapokmánya, amelynek talán legfontosabb kitétele az államok közötti konfliktusok kompromisszumos rendezésére való törekvés volt, ami magában foglalta a leszerelést is. Másfelől azonban a franciák, miközben a fentieknek megfelelően a béke és a leszerelés szükséges voltát hangoztatták, valójában fegyverkeztek.²⁴ A franciák iránti bizalmatlansága ellenére Grandi tisztában volt azzal, hogy az európai együttműködés sikere érdekében Olaszországnak jó viszonyra kell törekednie Franciaországgal. Mint naplójában írta, „az elkövetkező mintegy tíz évben nincs más lehetőségünk, mint baráti politikát folytatni Franciaország iránt.”²⁵

Habár Grandi azt jósolta, hogy a Franciaországgal való tíz éves „szívélyes egyetértés” után Olaszország valószínűleg Németországgal fog majd tartani, mivel az olasz kormány céljai több kérdésben egyeznek Berlinnel, mint Párizssal, már csak azért is, mert a leszerelés kérdése mellett a franciák és az olaszok között az afrikai gyarmatok ügye is súlyos nézeteltéréseket okoz,²⁶ kísérletet tett a francia kormánnyal történő megegyezésre. A paritás elvéből azonban Grandi nem engedett: „Meg kell vívnunk a haditengerészeti paritás érdekében a csatát Franciaországgal.”²⁷ – írta naplójában október 13-án, majd egy hónappal később azt javasolta tárgyalási alapelvként, hogy Franciaország szabja meg a flotta arányszámát, amelyet azután Olaszország kész elfogadni,²⁸ vagyis Grandi azzal kedvezett volna a francia kormánynak, hogy annak illetékes tagjai dönthettek volna a két állam flottájának nagyságáról.

A flottakérdést érintő kompromisszumon túl Grandi olyan széleskörű megállapodást kívánt kötni Franciaországgal, amely a két ország közötti minden vitás kérdést rendez, és amely egyúttal gyengíti a francia hegemoniát a kontinensen, miközben Olaszországot békepárti és felelősségteljes államként tünteti fel.²⁹ A Grandi által elképzelt egyezmény főként a gyarmatok miatti nézeteltérés rendezésére irányult volna. Az olasz külügyminiszter azt várta a francia kormánytól, hogy az ismerje el Olaszország prioritását a Mediterráneum keleti részén, Albániában és Etiópiában. Cserébe az olasz kormány lemondott volna a Tunézia iránti igényéről,³⁰ valamint hajlandó lett volna engedményekre a fegyverkezés tekintetében.³¹ Franciaország érdekeivel azonban ellentétes volt a paritás elvének elfogadása, amivel a francia vezetők meglátása szerint Olaszország is tisztában volt, még ha az olasz kormány úgy is tett, mintha közeledni kívánna Franciaországhoz. Valójában – így szólt a francia álláspont – Olaszország csak azért hangsúlyozta a leszerelés jelentőségét, hogy ezzel közelebb tudjon kerülni az Amerikai Egyesült Államokhoz.³²

Néhány hetes huzavona után a francia kormány végül 1930. január 3-án visszautasította a javaslatot, mivel más elgondolása volt: egyfelől saját szükségle-

teinek megfelelően akarta meghatározni a saját flottájának nagyságát, másfelől egy, a Mediterráneum térségében érdekelt hatalmak között kötendő biztonsági és garanciális szerződést kívánt tető alá hozni. A tervet Franciaország 1929 decemberében memorandumban foglalta össze a brit kormány számára, amely ellenezte azt, és helyette a relativitás elvét kívánta alapul venni a hamarosan kezdődő londoni konferencián.³³

Franciaországhoz hasonlóan Olaszország is előzetes megbeszéléseket folytatott a brit kormánnyal, amelyek csalódást okoztak Grandinak, mivel egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az angolok és az amerikaiak a franciáknak kedveznek a paritás fenntartására törekvő olaszokkal szemben. Grandit különösen London hozzáállása érte meglepetésként, mivel addig úgy gondolta, hogy a haditengerészeti fegyverzet általános csökkentése közös olasz–angol érdek, ezért érthetetlen volt számára, hogy MacDonald miért huny szemet a franciák nyilvánvaló fegyverkezése felett. Az olasz külügyminiszter arra számított, hogy a brit és az amerikai kormányok egyrészt elő kívánják mozdítani az olasz–francia kompromisszumot az európai béke érdekében, másrészt – szintén emiatt – nyomást fognak gyakorolni Párizsra annak érdekében, hogy a franciák is a leszerelés politikáját kövessék. Valójában az angolok és az amerikaiak már régen nem az olasz–francia vetélkedésben látták a kontinens békéjét leginkább veszélyeztető tényezőt, hanem az egyre erősödő Németországban, ezért a londoni konferenciát azzal a céllal hívták össze, hogy az öt flottahatalom között hosszú távú megegyezést hozzanak létre, hogy valamilyen felkészülten nézhessenek szembe a majdani német térnyerési törekvésekkel. Ennek a megegyezésnek a legfőbb akadályát pedig a brit és az amerikai kormányok között éppen az jelentette, hogy Olaszország nem engedett a paritás kérdésében. Mindezek fényében Grandi tévedett, amikor azt gondolta, hogy Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok a franciákra fog nyomást gyakorolni az Olaszországgal való paritás elfogadása érdekében. Ehelyett pont az ellenkezője történt, vagyis a nevezett államok kormányai az olaszoktól várták azt, hogy kompromisszumkészséggel közeledjenek a franciákhoz, mert ezt kívánta az európai érdek.³⁴

Grandi részéről a kompromisszumra való törekvés nem hiányzott, amit a britek és az amerikaiak előtt hangsúlyozni is igyekezett: „A kormány, amelyet képviselek, széleskörű munkaprogramot fektetett le a nemzet fejlődése érdekében. Ennek a programnak a megvalósítása tartós békét kíván, és az olasz nép erőforrásait és energiáit is ennek kell szentelni. Ezért Olaszország óhaja, hogy szabadon dolgozhasson és tevékenykedhessen egy békés Európában, és egy békés világban. Olaszország kész és hajlandó aktívan és kitartóan részt venni minden olyan nemzetközi együttműködésben, ami közelebb visz minket ennek a célnak a megvalósításához.”³⁵ – jelentette ki egy beszédében 1930 januárjában, angol–amerikai közönség előtt.

A kompromisszum azonban nem jelentette a paritásról való lemondást, amihez Grandi azt követően is ragaszkodott, hogy az angol kormány – annak érdekében, hogy ne kockáztassa a korábbi angol–amerikai–japán tárgyalások eredményeit – felszólította az olaszokat arra, hogy fogadják el a Franciaországnál alacsonyabb

arányszámot. MacDonald kijelentette, hogy amennyiben az olasz képviselők erre nem hajlandók, úgy a nevezett három kormány négyhatalmi egyezményt fog kötni a franciákkal, ami menthetetlenül elszigetelné Olaszországot.³⁶ Kompromisszumos megoldásként Grandi azt javasolta, hogy a tárgyalások idejére vezessenek be fegyvergyártási moratóriumot a flottához kapcsolódó fegyverkezésben, azonban ez a terv a Franciaország ellenállásán meghiúsult. Ezután Grandi – Mussolinival előzetesen egyeztetve – igyekezett „leleplezni” a franciák hegemon törekvéseit.³⁷ Mint fogalmazott, „az olasz kormány elismeri, hogy egy ország fegyverkezési szükségletei kapcsolatban állnak annak biztonságával. (...) A szó szoros értelmében vett biztonság azonban nem a leszerelést eredményezné, hanem a fegyverkezés folytatását, mivel ahhoz, hogy egy ország abszolút biztonságot élvezzen, biztosítania kell a saját fegyverkezési fölényét az esetleges agresszorok, és a feltételezett agresszió ellen. Olaszország [azonban] kiáll a fegyverzetnek a szükséges minimumra történő leszerelése mellett, ezért az olasz delegáció kész arra, hogy más államokra hagyja a saját fegyverszükségleteinek meghatározását.”³⁸ Ezzel Grandi azon túl, hogy a konferencián is utalt a franciáknak tett, már ismertetett javaslatára, nyíltan kifejezésre juttatta azt is, hogy tudomása van arról, hogy Franciaország továbbra is fegyverkezik. Hogy tompítsa az elmondottak élét, Grandi hozzátette, hogy Olaszország hajlandó áldozatokat hozni és csökkenteni a haditengerészeti fegyverzetét abban az esetben, ha elismerik őt egyenrangú tengeri hatalomként.³⁹ Mindezt egy hónappal később, február 17-én memorandumban is összefoglalta, kiegészítve azzal, hogy az olasz delegáció az 1922-es washingtoni szerződés 1936-ig történő meghosszabbítását javasolja.⁴⁰ A paritás elvéhez Grandi nemcsak azért ragaszkodott, hogy Olaszország ne kerülhessen hátrányba a többi tengeri hatalommal szemben, hanem azért is, mert – egyébként számos kortársához hasonlóan – számolt a német térnyerés veszélyével is, vagyis azzal, hogy Németország és Franciaország között előbb-utóbb kirobban a háború, amelyben Olaszország is bele fog sodródni majd. Emiatt pedig úgy gondolta, hogy Olaszországnak muszáj felkészülten állni az események elé.⁴¹ Ezért Grandi különösen a tengeralattjárók teljes leszereléséről szóló brit–amerikai tervet ellenezte, és a konferencián ki is fejtette, hogy Olaszország ezt a fegyvernemet alapvető fontosságúnak tartja a védelme biztosításához.⁴²

A londoni konferencia végül kudarcba fulladt abban a tekintetben, hogy csak Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok és Japán között született megegyezés az arányszámokat illetően (a korábbi 5:5:3 helyett 10:10:7 lett ez az arány), Olaszország és Franciaország azonban nem fogadta el az erre vonatkozó részt. Egyezség született viszont arról, hogy az öt nagyhatalom kötelezi magát arra, hogy 1937-ig nem építenek csatahajót. Néhány hónappal később, 1931 februárjában a britek közvetítő tevékenységének köszönhetően végül sikerült elfogadtatni a paritás elvét Franciaországgal, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a franciáknak korlátozniuk kellett a flottagyártásukat egészen 1936-ig.⁴³ Így az olasz–francia megegyezés még váratott magára.

4. A genfi leszerelési konferencia (1932)

A leszerelés kérdése legközelebb 1932 februárjában került napirendre a nemzetközi fórumokon. A konferenciát ezúttal Genfben, a Népszövetség Tanácsának székhelyén rendezték, a jóvátételi konferenciával egyidőben.⁴⁴ Mint Olaszország népszövetségi képviselője, Vittorio Scialoja folyamatosan a svájci városban állomásozott, így Grandi már a konferencia előtt arra utasította őt, hogy mutasson messzemenő együttműködési készséget a többi állammal, és hangsúlyozza a kollektív biztonság, valamint a leszerelés szükségességét.⁴⁵

Olaszország legfőbb célja a konferencián – csakúgy, mint Londonban – ezúttal is az volt, hogy a paritás elve érvényesüljön Olaszország és Franciaország között, amellyel kapcsolatban külön tanácskozásokat is folytattak a franciákkal, amelyek azonban nem vezettek sikerre. Németország esetében Grandi ugyancsak a paritás elvének alkalmazására tett javaslatot.⁴⁶ A több mint hatvan állam képviselői előtt Grandi február 10-én fejtette ki álláspontját, hangsúlyozva, hogy véleménye szerint a leszerelés a nemzetközi közösség alapvető érdeke, amely megszilárdíthatja a békére törekvő nemzetközi szervezetek helyzetét. Mint fogalmazott, „a fegyverek nem nyújtanak biztonságot, a biztonsági szerződések nem csökkentik a fegyverzetet”,⁴⁷ és a háborúk megelőzésének egyedüli módja a leszerelés lenne, az, hogy az egyes országok a fegyverzetüket a mindenképpen szükséges minimum szintjén tartásuk. Hosszú felszólalásában Grandi többször utalt arra, hogy országa készen áll bármilyen, a leszereléssel kapcsolatos javaslatot megvitatni.⁴⁸

Mussolini viszont alapvetően ellenezte a leszerelést, és a támogatásával meglehetősen sok olyan írás jelent meg a sajtóban a konferencia ideje alatt, amelyek elmarasztaló véleményt fogalmaztak meg a Népszövetséggel és annak munkájával kapcsolatban. Ezáltal igencsak megnehezítette Grandi dolgát, mert amíg a külügyminiszter minden erejével azon fáradozott, hogy Olaszország békés szándékait demonstrálja, addig Mussolini a fegyverkezésről, a haderő jelentőségéről és a harcias fasisztákról beszélt.⁴⁹

Mussolinit különösen az dühítette fel, hogy Grandi támogatta az Amerikai Egyesült Államok delegációjának áprilisi javaslatát, amely azt vetette fel, hogy a tankokat, a tüzérségi fegyvereket és a gázfegyvereket vonják ki a forgalomból.⁵⁰ Erre Grandi visszaemlékezésében úgy utalt, mintha a teljes leszerelés Olaszország ötlete lett volna eredetileg,⁵¹ mivel februári memorandumában az olasz delegáció a nehézfegyverzet teljes leszerelését javasolta.⁵² Az elképzelést azonban a francia kormányt képviselő Tardieu megvétőzte, ezért annak elfogadására nem került sor. Júniusban az Amerikai Egyesült Államok delegációja megismételte a tankok, valamint a tüzérségi és a kémiai fegyverek leszerelésére irányuló javaslatát, amelyet Grandi továbbra is támogatott: „Olaszország egy olyan ország, amely szárazföldi, tengeri és légi haderővel is rendelkezik; az amerikai javaslat elfogadásával valódi, meghatározott áldozatot hoz. De ezt szívesen megteszi, mert mélyen meg van győződve arról, hogy a békés együtt-

élés a nemzetek között csak azáltal válik elérhetővé, ha minden nemzet tud és akar áldozatot hozni.”⁵³ – írta.

Az amerikai javaslat nem került elfogadásra, így a tanácskozás tovább folytatódott. Ennek legfőbb eredménye az 1932. december 11-én elfogadott öthatalmi nyilatkozat volt, amelyben az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország és Olaszország garantálta az ötödik aláíró, Németország fegyverkezési egyenjogúságát. Ezzel végeredményben a leszerelés kérdése értelmét veszítette.

5. Összegzés

Összegzésképp elmondható, hogy a Nemzeti Fasiszta Párt miniszterei nem képviseltek egységes álláspontot a leszerelés kérdését illetően. Benito Mussolini területszerző ambíciókat dédelgetett, amelyeket a tanulmányban tárgyalt időszakot követően részben – Etiópia 1936, Albánia (1939) – meg is valósított, így az általa kitűzött célok nem illeszkedtek a leszerelési politikába. A londoni (1930) és a genfi (1932) leszerelési konferenciák idején a külügyminiszteri posztot Dino Grandi töltötte be, aki a hegemon törekvések helyett inkább a többi nagyhatalommal való együttműködést szorgalmazta, így a leszerelést is támogatta az olasz–francia paritás tiszteletben tartása mellett. Grandi politikája azon az elgondoláson alapult, hogy Olaszország – és a fasizmus – nemzetközi tekintélye hosszú távon az együttműködéssel és a nemzetközi fórumokon, így a Népszövetség által szervezett tanácskozásokon való aktív részvétellel növelhető.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 A tanulmány egyes részei korábban publikálásra kerültek itt: Hamerli Petra (2023): Egy fasiszta gentleman az olasz külügyek élén. Dino Grandi politikai–diplomáciai pályája. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.
- 2 Ezeket bemutatja és értékeli László Gulyás–Ferenc Szávai (2018): Wilson’s fourteen points and the fall of Austro-Hungarian monarchy. *Istorijski Zapisi. Organe de l’Institut Historique et de la Societe des Historiens du Montenegro*. 2018/3-4 189–198. old.
- 3 Halmosy Dénes (1983): Nemzetközi szerződések 1918–1945. Gondolat Kiadó. Budapest. 22–24. old.
- 4 Halmosy (1983) 23. old.
- 5 Egedy Gergely (2017): Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe. 3.kiadás. HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest. 14–15. old.
- 6 Halmosy (1983) 194–207. old. A vonatkozó pont (IV. cikk) lelőhelye: 197. old.
- 7 Mussolini az 1925. január 3-i beszédében gyakorlatilag feloszlatta a parlamentet, és diktatórikus berendezkedés kiépítésébe kezdett.
- 8 Hamerli Petra (2021): Sikert-e az Olasz Külügyminisztérium „fasizálása”? In: Gulyás László – Miklós Péter – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): A Horthy-korszakról az értéktéremtő történetírás jegyében: az Újragondolt Negyedszázad konferenciasorozat. Áttekintés, tanulmányok. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged. 91–102. old.
- 9 Di Nolfo, Ennio (1960): Mussolini e la politica estera italiana (1919–1933). Cedam. Padova. 46–48. old.
- 10 Lefebvre D’ovidio, Francesco (2016): L’Italia e il sistema internazionale. Dalla formazione del Governo Mussolini alla Grande depressione (1922–1929) Vol. I. Edizioni di Storia e Letteratura. Roma. 214. old.
- 11 Candeloro, Giorgio (2014): Storia dell’Italia moderna. Vol. 9. Il fascismo e le sue guerre 1922–1939. La Feltrinelli. Milano. 158–162. old.
- 12 De Felice, Renzo (1974): Mussolini il duce I. Gli anni del consenso 1929–1936. Il Mulino, Bologna. 336–339. old.
- 13 De Felice, Renzo (1974): Mussolini il duce i. m. 347. old.
- 14 Grandi, Dino (1985): La politica estera dell’Italia dal 1929 al 1932. Volume I. Bonacci. Roma. 137. old.
- 15 De Felice, Renzo (1974): Mussolini il duce i. m. 384. old.
- 16 Grandi, Dino (1985): La politica estera dell’Italia vol. I. i. m. 138. old. és 279. old.
- 17 De Felice, Renzo (1974): Mussolini il duce i. m. 381–383. old.
- 18 Ormos Mária – Majoros István (2003): Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945. Osiris, Budapest. 317. old. A szerződést Magyarország is aláírta. Az 1920-as évek magyar külpolitikájáról lásd Gulyás László (2013): A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- 19 Grandi, Dino (1985): La politica estera dell’Italia vol. I. 139. old.
- 20 Grandi, Dino (1985): La politica estera dell’Italia vol. I. 141.

- 21 Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri. Archivio personale di Dino Grandi. (A továbbiakban: ASMAE. Carte Grandi.) Busta 13. Diario. Anno 1929. Quaderno no. 6. 1929. október 8.
- 22 ASMAE. Carte Grandi. Busta 13. Diario. Anno 1929. Quaderno no. 6. 1929. október 10.
- 23 ASMAE. Carte Grandi. Busta 14. Diario. Quaderno no. 11. 1929. december 24.
- 24 Grandi, Dino (1985): *Il mio paese. Ricordi autobiografici*. A cura di Renzo De Felice. Mulino. Bologna. 280. old.
- 25 ASMAE. Carte Grandi. Busta 14. Diario. Quaderno no. 11. 1929. december 24.
- 26 ASMAE. Carte Grandi. Busta 14. Diario. Quaderno no. 11. 1929. december 24.
- 27 ASMAE. Carte Grandi. Busta 13. Diario. Anno 1929. Quaderno no. 6. 1929. október 13.
- 28 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. I. 141. old.
- 29 De Felice, Renzo (1974): *Mussolini il duce*. 381. old.
- 30 Tunézia 1881 óta francia gyarmat volt, azonban Olaszország igényt tartott a területre.
- 31 Nello, Paolo (2003): Dino Grandi. *Il Mulino*. Bologna. 117–118. old.
- 32 ASMAE. Carte Grandi. Busta 14. Telegramma in arrivo no. 1572. 1929. december 19.
- 33 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. I. 143. old.
- 34 Nello, Paolo (1993): *Un fedele disubbidiente*. Dino Grandi da Palazzo Chigi a 25 luglio. *Il Mulino*, Bologna, 1993. 67–68. old.
- 35 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. I. 163. old.
- 36 Nello, Paolo (1993): *Un fedele disubbidiente* 69. old.
- 37 Nello, Paolo (1993): *Un fedele disubbidiente* 70. old.
- 38 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. I. 155. old.
- 39 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. I. 152. old.
- 40 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. I. i. 177–180. old.
- 41 Nello, Paolo (1993): *Un fedele disubbidiente* I. 74. old.
- 42 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. I. 244. old.
- 43 Nello, Paolo (1993): *Un fedele disubbidiente* 117. old.
- 44 Az egyes nagyhatalmak törekvéseit, céljait a konferencián ismerteti Gulyás, László (2008): *Beneš statesman or charlatan? The plans and the reality 1908-1948*. Corvinus Publishing. Toronto-Buffalo. 213–2014. old.
- 45 Nello, Paolo (2003): Dino Grandi. 96–99. old.
- 46 De Felice, Renzo (1974): *Mussolini il duce*. 389. old.
- 47 Grandi, Dino: *La politica estera dell'Italia dal 1929 al 1932*. Volume II. Bonacci, Roma, 1985. 656. old.
- 48 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. II. 654–667. old.
- 49 Burgwyn, Henry James (1979): *Il revisionismo fascista*. Feltrinelli. Firenze. 212. old.
- 50 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. II. 679. old.
- 51 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. II. 277. old.
- 52 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. II. 671. old.
- 53 Grandi, Dino (1985): *La politica estera dell'Italia* vol. II. 701–702. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri. Archivio personale di Dino Grandi.** (ASMAE. Carte Grandi.)
- Burgwyn, Henry James (1979):** Il revisionismo fascista. Feltrinelli. Firenze.
- Candeloro, Giorgio (2014):** Storia dell'Italia moderna. Vol. 9. Il fascismo e le sue guerre 1922–1939. La Feltrinelli. Milano.
- De Felice, Renzo (1974):** Mussolini il duce I. Gli anni del consenso 1929–1936. Il Mulino, Bologna.
- Di Nolfo, Ennio (1960):** Mussolini e la politica estera italiana (1919–1933). Cedam. Padova.
- Egedy Gergely (2017):** Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe. 3.kiadás. HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest.
- Grandi, Dino (1985):** Il mio paese. Ricordi autobiografici. A cura di Renzo De Felice. Mulino. Bologna.
- Grandi, Dino (1985):** La politica estera dell'Italia dal 1929 al 1932. Volume I. Bonacci. Roma.
- Grandi, Dino (1985):** La politica estera dell'Italia dal 1929 al 1932. Volume II. Bonacci, Roma, 1985.
- Gulyás, László (2008):** Beneš statesman or charlatan? The plans and the reality 1908–1948. Corvinus Publishing. Toronto–Buffalo. 213–2014. old.
- Gulyás László (2013):** A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- László Gulyás–Ferenc Szávai (2018):** Wilson's fourteen points and the fall of Austro-Hungarian monarchy. Istorijski Zapisi. Organe de l'Institut Historique et de la Societe des Historiens du Montenegro. 2018/3–4 189–198. old.
- Halmosy Dénes (1983):** Nemzetközi szerződések 1918–1945. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Hamerli Petra (2021):** Sikerült-e az Olasz Külügyminisztérium „fasizálása”? In: Gulyás László – Miklós Péter – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): A Horthy-korszakról az értékteremtő történetírás jegyében: az Újragondolt Negyedszázad konferenciasorozat. Áttekintés, tanulmányok. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged. 91–102. old.
- Hamerli Petra (2023):** Egy fasiszta gentleman az olasz külügyek élén. Dino Grandi politikai–diplomáciai pályája. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.
- Lefebvre D'ovidio, Francesco (2016):** L'Italia e il sistema internazionale. Dalla formazione del Governo Mussolini alla Grande depressione (1922–1929) Vol. I. Edizioni di Storia e Letteratura. Roma.
- Nello, Paolo (1993):** Un fedele disubbidiente. Dino Grandi da Palazzo Chigi a 25 luglio. Il Mulino, Bologna, 1993.
- Nello, Paolo (2003):** Dino Grandi. Il Mulino. Bologna.
- Ormos Mária – Majoros István (2003):** Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945. Osiris, Budapest.